

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ПРОВАДЖЕННІ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Розглядаються питання участі прокурора у провадженні з перегляду судових рішень. Здійснюється порівняльний аналіз процесуального порядку участі прокурора у процедурі оскарження рішень суду за чинним законодавством та проектом Кримінального процесуального кодексу. Надаються пропозиції щодо вдосконалення нормативної регламентації зазначених питань.

Ключові слова: прокурор, підтримання державного обвинувачення, кримінальне провадження, перегляд судових рішень, виконання судових рішень у кримінальних справах.

Рассматриваются вопросы участия прокурора в производстве по пересмотру судебных решений. Осуществляется сравнительный анализ процессуального порядка участия прокурора в процедуре обжалования решений суда по действующему законодательству и проекту Уголовного процессуального кодекса Украины. Предоставляются предложения по усовершенствованию нормативной регламентации указанных вопросов.

Ключевые слова: прокурор, поддержание государственного обвинения, уголовное производство, пересмотр судебных решений, исполнение судебных решений по уголовным делам.

The questions of Prosecutor's participation in proceedings of reviewing court decisions are discussed. The comparative analysis of procedures for Prosecutor in the course of appeals according to the acting legislation and the Draft. Criminal procedural Code of Ukraine are used. There are propositions for improvement of normative regulation of these questions.

Key words: prosecutor, support state prosecution, criminal proceedings, review of court decisions, execution of court decisions on criminal cases.

У зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та реформуванням законодавства про прокуратуру набувають актуальності питання участі прокурора у кримінальному провадженні загалом і в судовому провадженні з перегляду судових рішень зокрема. Вони характеризуються низкою проблемних аспектів, що зумовлює важливість наукових розробок у цьому напрямі.

Проблеми провадження з перегляду судових рішень були предметом наукових робіт таких учених, як: В. М. Беднарська [1], Ю. П. Ковбаса [2],

О. Ю. Костюченко [3], А. Н. Разінкіна [4], А. А. Чебуренков [5] та ін. Участь прокурора у кримінальному провадженні досліджували П. М. Каркач [6], В. А. Лазарева [7], В. Т. Маляренко та І. В. Вернидубов [8], А. А. Тушев [9], І. К. Севаст'яніков [10] та ін. Разом із тим проблеми участі прокурора в судовому провадженні з перегляду судових рішень з урахуванням новацій проекту КПК України № 9700 від 13.01.2012 (далі – проект КПК) [11] предметно у вітчизняній юридичній науковій літературі не досліджувалися.

Метою статті є визначення ролі прокурора в судовому провадженні з перегляду судових рішень. При цьому автор

© Маринів В. І., 2011

ставити перед собою завдання окреслити типовий порядок участі прокурора у процедурі перегляду судових рішень, виявити найбільш істотні прогалини та недоліки у правовій регламентації й практичному застосуванні цих процедур, а також надати конкретні пропозиції щодо їх усунення.

При розгляді вказаних питань слід виходити із того, що перегляд судових рішень по кримінальних справах є однією з важливих гарантій здійснення правосуддя відповідно до вимог закону [6, с. 166], забезпечення якої покладається державою на прокуратуру. На підтвердження вказаного слід навести дані Генеральної прокуратури України, відповідно до яких лише за перше півріччя 2010 року за реагуванням прокурорів скасовано судові рішення стосовно 925 осіб за м'якістю призначеного покарання, 110 – у зв'язку із виправданням чи закриттям справ з реабілітуючих підстав [12, с. 11].

Ураховуючи вказані положення, Генеральний прокурор України у своєму наказі № 5 гн від 19.09.2005 «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення» наказує: 1) керівникам прокуратур і галузевих підрозділів своєчасно забезпечувати обов'язкову перевірку законності та обґрунтованості судових рішень і відповідно до чинного законодавства застосовувати право подачі апеляцій, касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, заяв про перегляд судових рішень Верховним Судом України; 2) нереагування прокурора та державного обвинувача на явно незаконні судові рішення розцінювати як неналежне виконання ними службових обов'язків, що тягне за собою дисциплінарну відповідальність; 3) забезпечувати якісну підготовку апеляцій, касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, заяв про перегляд судових рішень Верховним Судом України з додержанням вимог статей 350, 400¹⁵ КПК

України. Копії цих документів надсилати до прокуратур, які забезпечують участь прокурорів у розгляді справ в апеляційному чи касаційному порядку, за нововиявленими обставинами та Верховним Судом України, а також до відповідної прокуратури області чи прирівняної до неї, а прокурорам районів у містах – також і до прокуратури міста з районним поділом, для здійснення контролю за їх якістю; 4) застосовувати передбачене законом право щодо зміни, доповнення і відкликання документів реагування з обов'язковим надсиланням копій відповідних документів до зазначених прокуратур (п. 8 Наказу) [13].

Залежно від видів перегляду судових рішень (вироки, ухвал, постанов) прокурор бере безпосередню участь у судовому провадженні з перегляду справ у апеляційному, касаційному провадженні та провадженні по перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

При розгляді окресленої проблематики першочерговим питанням, на наш погляд, є визначення статусу і функціональної спрямованості прокурора в судовому провадженні з перегляду судових рішень. Дане завдання ускладнюється тим, що у чинному КПК України процесуальний статус прокурора у вказаних стадіях не визначається. Залишається нез'ясованим він і в проекті нового КПК України, оскільки п. 17 ч. 2 ст. 36 цього акта передбачає повноваження прокурора оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом, поряд з його правом підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовитися від обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом (п. 15 ч. 2 ст. 36 проекту КПК).

З цього приводу в юридичній літературі висловлюються різні точки зору. Так, П. М. Каркач зазначає, що у контрольних судових інстанціях — апеляційній та касаційній, а також при перегляді судових рішень у порядку виключного провадження прокурор не підтримує обвину-

вачення, а висловлює свою позицію про законність та обґрунтованість оскарженого вироку, сприяє тим самим правильному вирішенню справи. Такою ж, на його думку, є роль прокурора і при розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироку (ст. 411 КПК), де прокурор робить свій висновок [6, с. 14]. При цьому внесення апеляційного та касаційного подання до суду П. М. Каркач розглядає як акт прокурорського реагування на кожне незаконне або необґрунтоване рішення суду [14, с. 163]. Однак все-таки залишається нез'ясованим, яку ж функцію прокурор виконує в судовому провадженні з перегляду судових рішень.

На противагу цьому А. А. Тушев підкреслює, що і в апеляційному, і в касаційному суді прокурор виконує ті самі функції, що і в суді першої інстанції, лише в їх змісті наявні відмінності, зумовлені метою і завданнями апеляційного і касаційного провадження, а також повноваженнями прокурора в даних стадіях [9, с. 259]. В. А. Лазарева вважає, що прокурор здійснює кримінальне переслідування і після постановлення судом вироку: у разі незгоди з вироком він вживає заходів до його скасування, а у разі згоди – до спростування доводів інших учасників процесу, які оскаржили вирок [7, с. 231]. Ураховуючи аргументи Г. К. Кожевнікова, який розглядає державне обвинувачення як елемент кримінального переслідування [15, с. 46–48], а також розуміння державного обвинувачення як сукупності дій прокурора з відстоювання перед судом свого висновку про винність підсудного [6, с. 11], вбачається, що в судовому провадженні з перегляду судових рішень прокурор виступає державним обвинувачем і реалізує конституційну функцію підтримання державного обвинувачення.

У той же час, на відміну від суду першої інстанції, для реалізації цієї функції прокурора в судовому провадженні з перегляду судових рішень мають місце певні перешкоди формального характеру.

Вони стосуються: 1) суб'єктного складу прокурорів, уповноважених на оскарження рішення суду; 2) обсягу оскарження рішень суду.

Так, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 348, ч. 1 ст. 384 КПК України право на апеляцію та касацію має прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, а також прокурор, який затвердив обвинувальний висновок. Згідно із ст. 37 Закону України «Про прокуратуру» право внесення апеляційної та касаційної скарги на вироки, рішення, ухвали і постанови судів надається прокурору і заступнику прокурора в межах їх компетенції незалежно від їх участі в розгляді справи в суді першої інстанції. Помічники прокурора, прокурори управлінь і відділів можуть вносити апеляційні, касаційні й окремі подання тільки у справах, у розгляді яких вони брали участь. При цьому між положеннями Закону «Про прокуратуру» і нормами КПК України наявна певна колізія, оскільки перший надає право оскарження прокурору та його заступнику, а другий – прокурору, який затвердив обвинувальний висновок, хоча на практиці це можуть бути різні особи. Як зазначає з цього приводу О. Ю. Костюченко, питання щодо права подання апеляції прокурором, який затвердив обвинувальний висновок, а також вищестоящим прокурором за межами позиції, яку займав прокурор у суді першої інстанції, є одним із найбільш спірних у практиці апеляційних судів [3, с. 123].

Крім того, закон обмежує коло прокурорів, уповноважених на оскарження рішення суду, що певною мірою протирічить наведеному у п. 6 ч. 1 ст. 32 КПК України поняттю «прокурор», під яким розуміються: Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, прокурор міста Києва, районний, міський прокурор, військовий прокурор, транспортний прокурор та інші прокурори, прирівняні до прокурорів областей, районних або міських прокурорів, їх заступники і помічники, прокурори управлінь і відділів

прокуратур, які діють у межах своєї компетенції.

Іншим проблемним моментом, який стосується обсягу оскарження судових рішень, є встановлення у п. 8 ч. 1 ст. 348 КПК України правила, згідно з яким прокурор має право на оскарження рішень суду першої інстанції лише в межах обвинувачення, яке він підтримував у ньому. За такого підходу створюються ситуації, що фактично унеможливають оскарження прокурором рішень суду. Наприклад, як указує А. В. Лапкін, коли прокурор, який підтримував державне обвинувачення в суді першої інстанції, відмовляється від нього, то про межі обвинувачення говорити взагалі не можна, оскільки після відмови державного обвинувачення як такого у даній справі вже більше не існує. У зв'язку з цим дослідник констатує, що після відмови прокурор виключається з числа суб'єктів апеляційного подання, що ставить під сумнів дотримання принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду [16, с. 140].

Необхідно зазначити, що вказані проблеми досить удадо розв'язані у проекті КПК України, у ч. 1 ст. 393 якого при визначенні суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу, вказаний прокурор без зазначення жодних додаткових чи обмежувальних вимог. Таким чином, з прийняттям нового КПК України правом оскарження рішень суду наділяється прокурор як учасник кримінального провадження незалежно від обсягу обвинувачення, яке підтримувалося до цього в суді першої інстанції.

Крім того, ч. 4 ст. 36 проекту КПК передбачено, що право на подання апеляційної, касаційної скарги, заяв про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і при-

рівняні до них прокурори, їх заступники. Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесеної ними або нижчестоящими прокурорами. Установлено, що в судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь службові особи органів прокуратури вищого рівня.

Поряд із цим проект КПК передбачає спеціальні обмеження права прокурора на оскарження рішень суду. Так, відповідно до ч. 3 ст. 394 проекту КПК, вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому угода не може бути укладена. Також вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому угода не може бути укладена (ч. 4 ст. 394 проекту КПК).

Важливим нововведенням, яке передбачене у проекті КПК, є відмова від інституту скасування вироку (постанови) з поверненням справи прокурору на додаткове розслідування. Як відомо, відповідно до ст. 374 КПК України, апеляційний суд наділений повноваженням скасувати вирок (постанову) і повернути справу на додаткове розслідування у випадках: 1) коли під час дізнання чи досудового слідства були допущені такі істотні порушення кримінально-

процесуального закону, які виключали можливість постановлення вироку чи постанови; 2) якщо є підстави для застосування кримінального закону про більш тяжкий злочин, обвинувачення у вчиненні якого засудженому не пред'являлось, якщо з цих підстав була подана апеляція прокурора чи потерпілого або його представника; 3) якщо є підстави для застосування кримінального закону, який передбачає більш тяжке на відміну від встановленого досудовим слідством суспільно небезпечне діяння, у справах про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 4) якщо при апеляційному розгляді справи встановлено таку односторонність або неповноту дізнання чи досудового слідства, які не можуть бути усунені в судовому засіданні. У разі скасування вироку (постанови) з поверненням справи на додаткове розслідування справа надсилається прокурору через суд, який постановив вирок (постанову).

Як уже зазначалось, проект КПК узагалі не передбачає такої процедури. Необхідно відмітити, що повернення справи прокуророві на додаткове розслідування зі стадії перегляду судових рішень не відоме і сучасному кримінальному процесу Росії, що позитивно сприймається дослідниками [10, с. 45; 17, с. 109]. Разом із тим скасування цього інституту фактично обмежує можливість суду усунути помилки або неповноту досудового розслідування і змушує його до прийняття рішення про закриття кримінального провадження, яке в ряді випадків може бути необґрунтованим або передчасним.

Новацією проекту КПК є також зміна ролі прокурора у провадженні за нововиявленими обставинами. Так, відповідно до чинного КПК України прокурор виступає фактично головною процесуальною фігурою перегляду судових рішень у порядку виключного провадження. Згідно зі ст. 400⁷ чинного КПК України подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами

мають право вносити Генеральний прокурор України та його заступники, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, прокурор міст Києва чи Севастополя, військовий прокурор (на правах прокурора області). Відповідно до ст. 400⁸ КПК заяви про перегляд справи заінтересовані особи подають прокуророві. Прокурор у всіх випадках, коли йому стануть відомі нові обставини у справі, зобов'язаний особисто або через органи дізнання чи слідчого провести необхідне розслідування цих обставин. Закінчивши розслідування нововиявлених обставин, районний, міський прокурор при наявності підстав для відновлення справи направляє її разом із матеріалами розслідування або вироком, що набрав законної сили, яким винні у зловживанні або фальсифікації доказів у справі вже засуджені, і своїм висновком відповідно прокуророві обласного рівня, який і вирішує питання про принесення подання до апеляційного суду. Справи, в яких вирок винесено апеляційним судом, прокурор обласного рівня направляє Генеральному прокурору України, який вирішує питання про принесення подання до касаційного суду. Коли прокурор не вбачає підстав для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами, він відмовляє в цьому своєю вмотивованою постановою, про що повідомляє осіб, які подали заяви.

Відповідно до ст. 460 проекту КПК, учасники судового провадження мають право подати заяву про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили. Згідно з ч. 2 ст. 464 проекту КПК не пізніше наступного дня після надходження заяви до суду суддя перевіряє її відповідність встановленим вимогам і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами. Таким чином, усунуте виключне право прокурора ініціювати і здійснювати відповідне провадження. У цьому знайшли втілення погляди В. Т. Маля-

ренка та І. В. Вернидубова, на думку яких, перегляд справ у виключному порядку не повинен був ініціювати лише прокурор чи посадова особа відповідного суду, а доцільно, щоб таке право мав будь-який учасник судового процесу, якого це стосується [8, с. 220].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що прокурор відіграє одну з ключових ролей у провадженні по перегляду судових рішень, реалізуючи при цьому функцію підтримання державного обвинувачення у специфічних формах із використанням спеціальних повноважень.

Література

1. Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Беднарська. – Луганськ, 2006. – 193 с.
2. Ковбаса Ю. П. Правова характеристика кримінально-процесуального інституту недопустимості повороту до гіршого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. П. Ковбаса. – Х., 2008. – 19 с.
3. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Ю. Костюченко. – К., 2005. – 231 с.
4. Разинкина А. Н. Апелляция в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Н. Разинкина. – М., 2003.
5. Чебуренков А. А. Полномочия суда надзорной инстанции в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Чебуренков. – Саранск, 2003. – 205 с.
6. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури : навч.-метод. посіб. / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2007. – 208 с.
7. Лазарева В. А. Прокурор в уголовном процессе : учеб. пособие / В. А. Лазарева. – М. : Юрайт, 2011. – 296 с.
8. Маляренко В. Т. Прокурор у кримінальному судочинстві: Деякі проблеми та шляхи їх вирішення / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
9. Тушев А. А. Прокурор в уголовном процессе Российской Федерации / науч. ред. И. Ф. Демидов / А. А. Тушев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 325 с.
10. Севастьянников И. К. Участие прокурора в суде апелляционной и кассационной инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. К. Севастьянников. – СПб., 2004. – 201 с.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Проект № 9700 від 13.01.2012 [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
12. Медведько О. Виступ на розширеному засіданні колегії Генеральної прокуратури України за підсумками роботи у I півріччі 2010 року / О. Медведько // Вісн. прокуратури. – 2010. – № 7. – С. 3–19.
13. Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення : Наказ Ген. прокурора України № 5 гн від 19.09.05 // Правові основи прокурорської діяльності в Україні : наук.-практ. посіб. / П. М. Каркач, А. В. Лапкін. – Х. : Право, 2011. – С. 211–220.
14. Каркач П. М. Організація роботи прокуратури міста, району : метод. посіб. з організації роботи в міських, районних прокуратурах / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2008. – 352 с.
15. Кожевников Г. Державне обвинувачення як елемент кримінального переслідування / Г. Кожевников // Вісн. Акад. прокуратури України. – 2006. – № 1. – С. 46–48.
16. Лапкін А. В. Оцінка відмови прокурора від державного обвинувачення крізь призму принципів кримінального процесу України / А. В. Лапкін // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ. – 2007. – Вип. 3. – С. 134–144.
17. Сапін О. Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень: досвід зарубіжних держав / О. Сапін // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2011. – № 2. – С. 107–113.